

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TIJORAT BANKLARINI TASHKIL ETISHNING HUQUQIY ASOSLARI

Xamdamov Muzaffar Rauf o'g'li – Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

Bank ishi va audit yo'nalishi 21-07 guruh talabasi

Ro'zimov Inomjon G'ayrat o'g'li – Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

Bank ishi va audit yo'nalishi 21-07 guruh talabasi

Maxmudov Sirojiddin – ilmiy rahbar, Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchisi

ANNOTATSIYA: Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach rivojlangan mamlakatlar singari bozor iqtisodiyotiga bosqichma bosqich o'tish yo'lini tanlab oldi. Bozor iqtisodiyotida asosiy moliyaviy institutlarning orasida tijorat banklari muhim rol o'ynaydi. Sababi shundaki, pul-kredit tizimini tartibga solishda, hamda boshqa iqtisodiy operatsiyalarni bajarishda tijorat banklarining ta'siri salmoqlidir. O'z navbatida, respublikamizda tijorat banklarini tashkil etishning bir qancha huquqiy asoslari mavjud bo'lib, ular orqali banklar faoliyati tartibga solinadi. Ushbu maqolada aynan tijorat banlarini tashkil qilishning huquqiy asoslari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Bank, muassis, bosh litsenziya, ichki litsenziya, ustav kapitali, Markaziy bank, kredit byuro, pul-kredit siyosati.

“Bank” yuridik maqomga ega bo'lib, yuridik va jismoniy shaxslardan depozit va omonatlarni qabul qilish, ularni tavakkalchilik asosida kreditlash yoki investitsiyalash uchun Markaziy bank litsenziyasiga ega bo'lgan tijorat tashkilotidir. Tijorat banklarining yuridik shaxs sifatida faoliyati omonatchilar, kreditorlar, umuman, davlat va jamiyat manfaatlariga jiddiy daxldor bo'lganligi tufayli uning tashkil topishi uzoq davom etadigan jarayon hisoblanadi. Tijorat banklarini tashkil etish va tugatishning muhim huquqiy asoslari “Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi Qonunda ifodalangan. Shu qonunning 2-bobi “Banklarni tashkil etish va ular faoliyatini tugatish tartibi” deb nomlanib o'z ichiga 13 modda(7-19 moddalar)ni oladi.

Qonunchilikka muvofiq tijorat banklari ustidan nazorat qiluvchi organ sifatida Markaziy bank o'z vazifalarini bajaradi. Unga ko'ra Markaziy bank moliya-bank tizimi barqarorligini saqlab turish, omonatchilar, qarz oluvchilar va kreditorlarning manfaatlari himoya qilinishini ta'minlash maqsadida banklar, mikrocredit tashkilotlari lombardlar va kredit byurolari faoliyatini tartibga soladi hamda nazorat qiladi, shuningdek ular tomonidan ichki nazorat qoidalariga hamda jinoiy

faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish bilan bog‘liq axborotni maxsus vakolatli davlat organiga taqdim etish tartibiga rioya etilishi ustidan monitoring hamda nazorat qiladi. Tijorat banklarini tashkil qilish 11-fevral 1999-yilda qabul qilingan “Banklarni ro‘yxatga olish va ularga litsenziya berish tartibi to‘g‘risida”gi 630-sonli Nizom asosida olib borilar edi. Bu qonunga 2009 yil 15 avgustda №703 son bilan o‘zgartirish kiritilgan va hozirda banklar ushbu qonun asosida tashkil etilmoqda.

Tijorat banklari tashkil etilishining huquqiy asoslari sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

1. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tug‘risida”gi qonun, 1995 yil;
2. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati tug‘risida”gi qonun, 1996 yil;
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki “Banklarni ro‘yxatga olish va ularga litsenziya berish tartibi to‘g‘risida” № 22-sonli nizom, 1998 yil;
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki “Bank ustav kapitali miqdorini, aksiyadorlar tarkibini, bank nomi va manzilini o‘zgartirish, ustavga kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalarni ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida” N 426 sonli nizom 1998yil va shu kabi boshqa qonun va nizomlar.

Litsenziyalar bosh litsenziya va ichki litsenziyalarga bo‘linadi. Bosh litsenziyatijorat banklariga O‘zbekiston Respublikasi hududida hamda chet elda horijiy valyutadagi operatsiyalarni amalga oshirish uchun berilgan huquqdir.

Ichki litsenziya tijorat banklariga O‘zbekiston Respublikasi xududida chet el valyutasidagi operatsiyalarni to‘la yoki cheklangan doirada amalga oshirish uchun berilgan huquqdir.

Litsenziya berish jarayoni ikki bosqichdan iborat:

- bank ta‘sis etish uchun Markaziy bankning dastlabki ruxsatini berish
- bankni ro‘yxatga olish bilan bir vaqtda litsenziya berishdan iborat

Bankni ro‘yxatga olish va litsenziya olish uchun muassislar dastlabki ruxsat olingankundan boshlab uzog‘i bilan olti oy muddatda quyidagi talablarni bajarishlari shart:

a) muassislarning vakolatli shaxsi imzolagan bankni ro‘yxatga olish va litsenziya berish to‘g‘risidagi arizani taqdim etish;

b) bankni ro‘yxatga olish va litsenziya olish uchun ushbu Nizomda nazarda tutilgan barcha zaruriy talablarni bajarish;

v) bank binolari muhofazasini ta‘minlash hamda muxandis-texnik qo‘riqlash vositalari bilan jixozlash, dasturiy mahsulotlarni tayyorlash;

g) Markaziy bank tomonidan belgilangan minimal talabdan kam bo‘lmagan miqdorda bank ustav kapitalini shakllantirish hamda ustav kapitaliga yo‘naltirilgan to‘lovni tasdiqlovchi hujjatlarni va muassislar ro‘yxatini taqdim etish;

d) bank boshqaruvi raisi va uning o‘rinbosarlari, bosh buxgalter va uning o‘rinbosarlari egallab turgan lavozimlariga kasbiy muvofiqliligini baholash bo‘yicha Markaziy bankning ijobiy xulosasini taqdim etish;

e) sanab o‘tilgan barcha hujjatlarning fayl (elektron) ko‘rinishdagi nusxalarini ham taqdim etish.

Bankni ro‘yxatga olish va unga litsenziya berish to‘g‘risidagi qaror Markaziy bankning barcha talablari bajarilgan kundan boshlab bir oy ichida qabul qilinadi.

Bankning ustav kapitali bank muassislari va aksiyadorlarining pul mablag‘larisobidan tashkil topadi. Tashkil etilayotgan bank kapitalining etarlik darajasini belgilashda quyidagilarasosiy omil hisoblanadi:

- Markaziy bank tomonidan belgilangan ustav kapitalining eng kam miqdori bo‘yichatalablarga muvofiqligi;
- bank kapitali, shu jumladan ustav kapitali miqdorini doimiy ko‘paytirib borishningrejalashtirilganligi;
- ko‘zda tutilayotgan daromadlar hamda fondlarni shakllantirish istiqbollari;
- muassislarning zarur hollarda qo‘shimcha kapital kirita olish qobiliyati.

Bank ustav kapitalining belgilangan eng kam miqdori mazkur vaqtinchalik jamg‘arma hisobvaraqda muassislar tomonidan bankni ro‘yxatga olingunga qadar to‘liq shakllantirilgan bo‘lishi kerak. Ustav kapitalining eng kam miqdori hozirgi kunda 200 mlrd so‘m. Bank ustav kapitalining belgilangan eng kam miqdori mazkur vaqtinchalik jamg‘arma hisobvaraqda muassislar tomonidan bankni ro‘yxatga olingunga qadar to‘liq shakllantirilgan bo‘lishi kerak. Bank ro‘yxatga olingandan keyin uning ustav kapitali miqdorida egasi yozilgan aksiyalar chiqariladi va ular muassislar o‘rtasida joylashtiriladi. Tijorat bank muassislari u ro‘yxatdan o‘tkan kundan boshlab bir yil mobaynida bank aksiyadorlar tarkibidan chiqishga haqli emas.

Xulosa qilib aytganda tijorat banklari o‘z faoliyatini amalga oshirish uchun belgilangan qonunlar asosida Markaziy bank tomonidan litsenziyaga ega bo‘lishi va ushbu qonunlar doirasida o‘z faoliyatini shaffof tarzda amalga oshirishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. Abdullayeva “Bank ishi darslik “ Toshkent 2017 y.
2. U. Azizov “Bank ishi darslik” Toshkent 2016 y
3. Rashidov O. va boshqalar Pul, kredit va banklar
4. <https://lex.uz>
5. <https://arxiv.uz>